

Gudnejahtton Norgga ja Ruota sámedikkiid presideanttat, Guoládaga sámi sobbara jodiheaddji, Norgga ja Ruota stáhtaid ovddasteaddjit, buorit semináraguossit! Buore beaivvi munai beales.

Buvttán mielalis Suoma sámedikki dearvvuodagaid dán dilálašvuhtii ja maiddá danin go doaimman dál sámi parlamentáralaš ráđi ságadoallin. Giedahalan ságastan maiddá viidáseappot sámi árbevirolaš dieđu suoji Sámieatnamis. Mus lea maid dán sáhkavuoru doarjjan engelasgiel PowerPoint-ovdanbuktojujumi.

Vuohččan giedahalan oanehaččat Suomas bargon barggu árbevirolaš dieđu suddjema várás ja dan mii lea vel barggakeahhtá ja mii galgá bargojuvvot. Suomas árbevirolaš diehtu lea giedahallojuvvon earenoamážit biodiversiteahttasohpamuša artihkal 8(j):a olláhuhttimis. Maiddá UNESCO kulturalbmanemiid suodjalansohpamuš suddje álgoálbmogiid árbevirolaš dieđu. Dasa lassin álgoálbmotjulggaštus ja davviriikkalaš sámisoahpamuševttohus suddjeba árbevirolaš dieđu. Suopma lea ilmuhan ahte dat lea ráhkkaneame ratifiseret UNESCO immateriála kulturárbbi suodjalansohpamuša.

Riektegeavat sámi kulturalbmanemiid ja árbevirolaš dieđu dáfus lea hui bieđgguid ja dát dieđusge dahká váttisin dihto muddui sámi kultuvrra suoji meroštallama ja ollislaš láhkaollisvuoda hábmema. Ráđđádallanproseassa áigge, man ulbmilin lea davviriikkalaš sámisoahpamuša ratifiseren, galgánai harmoniseret láhkaollisvuoda, mii guoská sámi árbevirolaš dieđu suddjema ja dieđusge galgá ráhkaduvvot doaibmaplána árbevirolaš dieđu suodjaleami várás.

Suoma bealde, birasministeriija lea ceggen bargojoavkku válmmaštallat biodiversiteahttasohpamuša 8(j)-artihkkala olláhuhttima. Lean ieš bargojoavkku ságadoalli ja dasa lassin bargojoavkkus leat olu sápmelaččat. Das leat maid ee. sierra ministeriijaid ovddasteaddjit. Bargojoavkku doaibmaáigi nohká cuoŋománu loahpas. Bargojoavku addá evttohusaid mot Suoma lágain, dutkanpolitihkas, biodiversiteahta suodjalanrávvagiin, eanangeavaheamis ja biodiversiteahttasohpamuša doaibmabijuid resurseremis galget váldojuvvot vuhtii sámi árbevirolaš dieđu dárbbut.

Bargojoavkku evttohusaid olláhuhttima ovddasvástádus lea sierra ministeriijain ja našuvnnalaš biodiversiteahttabargojoavkkus, man bargun lea Suoma biodiversiteahttapolitihka ovddideapmi ja biodiversiteahta várjaleapmi. Suopma lea álggahan jur našuvnnalaš biodiversiteahttastrategiija ođasteami dan vuodu mielde mii mearriduvvui biodiversiteahta-soahpamuša Nagoya oasseballečoakkámis. Suoma sámediggi oassálastá dán našuvnnalaš biodiversiteahttastrategiija ráhkadeapmái.

Artihkal 8(j)-barggu mielde leat ožžon áigái mearkkašahhti ovdánanlávkkiid. Meahcceráđdehus, man ovddasvástádussan lea Suomas stáhta hálddašan eatnamiid dikšun ja geavaheapmi, lea álggahan ovttaráđiid sámedikkiin geahččaladdat dehege destet biodiversiteahttasohpamuša Akwé: Kon rávvagiid sámiid ruovttuguovllus. Rávvagat leat dárkkuhuvvon dorvvastit álgoálbmogiid lundui čadnon árbevirolaš máhtu seailuheami, Suomashan dát guoská diehttelas dušše sápmelaččaid. Rávvagat destejuvvojit Bátneuođdara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána rahkádeamis, Bátneuođdara meahcceguovlu lea eanasin Anára guovllus. Dát nd. meahcceguovlu lea suodjalanviidodat, man oktan vuodđudan-ulbmilin lea sámi kultuvrra dorvvasteapmi. Dikšun- ja geavahanplána stivre meahcceviidodaga eanangeavaheami.

Sámediggi ovttrasrádiid meahcceráđđehusain lea vuodđudan oktasaš bargojoavkku, man lahttun leat dušše sámedikki nammadan olbmot. Dát lea bargon dan mielde mot Akwé: Kon rávvagiin daddjonai, dasa galget oassálastit álgoálbmogat. Bargojoavku bargun lea sihkkarastit ahte Akwé: Kon rávvagat doahttaluvvojit ja olláhuhttojuvvojit plána ráhkadeamis. Maŋŋel Akwé: Kon rávvagat váldojuvvojit atnui maid eará sámiid ruovttuguovllu dikšun- ja geavahanplánaid ráhkadeamis ja maiddái nd. luondduriggodatplána ráhkadeamis, mii fas stivre hui dárkket guovllu luondduriggodagaid geavahusa. Biodiversiteahttasohpamuša čállingotti mielde lea vuosttaš geardi, go Akwé: Kon rávvagat olláhuhttojuvvojit dehege duohtan dahkkojit gostege oba máilmmis. Sámediggi ja sápmelaččat diehtelas vuordit, ahte Akwé: Kon rávvagiid duohtan dahkamiin sáhttit dorvvastit sámi kultuvrra seailuma. Ulbmilin lea oazžut Suoma našuvnnalaš lágaid dávistit Akwé: Kon rávvagiidda sámiid ruovttuguovllus.

Dasa lassin 8(j)-bargojoavkku barggu ovdáneami olis Sámediggi ja Meahcceráđđehus leaba ráđđádallan soahpamuša, mii buorida sámi duoji sajádaga. Sápmelaš duodjárať ožžot váldit lupmosit unnit meriid sámi duoji dehálaš ávdnasiid Meahcceráđđehusa hálddašan suodjalanviidodagaid olggobeal eatnamiin. Dát leat unna, muhto hui dehálaš lávkkáťat ja áššit, mat dorvvastit sámi árbevirolaš dieđu.

Árbevirolaš dieđu suodji lea báhper nalde oalle viiddis ja gokčevaš. Stáhtat leat čatnasan riikkaidgaskasaš dásis suodjalit sámi árbevirolaš dieđu. Muh-to go suokkardalla maid árbevirolaš dieđu suodji dárkkuha geavada dásis, de fuobmá man viidát dan galggalii váldit vuhtii. Árbevirolaš dieđu suodjái galggalii bidjat návccaid dehege resurssaid ja dat galggalii váldojuvvot vuhtii ealáhus-, kultur- ja sosiálapolihtkasnai dego maid lágain. Go galgá resurseret, bidjat ruđa bargui ja rievdadit lágaid dávistit álgoálbmogiid rivttiid, de stáhtain vajálduvvet hui álkit árbevirolaš dieđu dárbbut ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát. Ja nu geavvá, ahte stáhtat vigget beasadit geatnegasvuodain ja bargat nu unnán go vejolaš geatnegasvuodaid olláhuhttima várás.

Sámedikkít ja sámi parlamentáralaš ráđđi galggalenai váldit duodas árbevirolaš dieđu suddjema. Davviriikkat leat biodiversiteahtta-soahpamuša oassebealleriikkat ja danin mis leat omd. earenoamáš buorit dán soahpamuša oassebeallečoakkámiid mearrádušat ja go daid olláhuhtta, de sámiid árbevirolaš dieđu suodji buorránivččii mearkkašahtti ládje. Golmma riikka sámedikkít galget atnit ávvira das, ahte stáhtat duohtan dahket daid maida dat leat geatnegahtton. Mu mielas sámedikkít galgat dás bastit bargat mihá bastilit politihtka ja ovttrasrádiid bargat eanet Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) bakte konkrehta dásis sámi árbevirolaš dieđu dorvvasteami várás. Dása min geatnegahtta maid SPR:a ovttasbargosoahpamuš ja davviriikkalaš sámi soahpamuševttohus.

Semináraid lágideapmi lea buorre dieđu viiddideami dáfus muhto dat akto ii leat dárbahassii. Norrga sámediggi lea válmmaštallame iežas etihkalaš rávvagiid sámi kulturárbbi suodjaleami várás. Suoma sámediggi lea bargame evttohusa das, mot biodiversiteahttasohpamuša oassebeallečoakkáma dohkkehan etihkalaš kodat olláhuhttojuvvojit Suomas. Mii galgat ovttastahttit min válmmaštallanbarggu ja ráhkadit oktasaš evttohusa sámi árbevirolaš dieđu suodjaleami várás ja etihkalaš rávan omd. davviriikkalaš sámi soahpamuša oassin. Mii dárbbahit maid oktasaš prinsihpaid mot sámi kulturárbbi galgá suodjalit ja etihkalaš prinsihpaid suodjalit sámi kultuvrra, vai bastit bargat ovttas uhkiid vuostá mat bohtet olggobealde.

Riikkaidgaskasaš dásis máilmmi vuoiŋnaduoji opmodaga organisašuvnnas Wipos válmmaštallojuvvo juridihtkalaš instrumeanta árbevirolaš dieđu, folklore ja genariggodagaid suodjaleami várás. Sámi parlamentáralaš ráđđi lea ohcan miellahttovuoda ICG-komiteai, mii válmmaštallá juridihtkalaš instrumeantta. Suoma sámediggi ovttrasrádiid Suoma beal Sámi Duodjeorganisašuvnnain ráđđádallá juo iešaldde dán vahku oahpahuš- ja kulturministeriijain sihke bargoja ealáhusministeriijain máilmmi vuoiŋnaduoji organišuvnna barggus. Mii galgat atnit ávvira buot

barggusteamet, ahte stáhtat ipmirdit sámi árbevirolaš dieđu earenoamášvuoda ja ahte riikkaidgaskasaš instrumeanttat eai buvttet geahnohuhttimiid sámi kultuvrra suodjái.

Iežas hástalusa riikkaidgaskasaš váikkuheapmái buktá Eurohpa Uniovdna. Suopma ja Ruotta ráddádallaba Eurohpa Uniovdna oassin, iige leat obanassiige doarvái, ahte stáhtat ipmirdit sápmelaččaid dárbbuid, mii galgat jáhkhit maid EU:a dáin dárbbuin. Vai sáhttit suodjalit sámi kultuvrra váibmosa, min árbevirolaš dieđu, mii galgat duodaid bidjat návccaideamet dialogii ja ovttasbargui EU:in. Bargu lea olu. Go deiven diimmá čavčča Eurohpa uniovdna komisšuvnna birasossodaga virgeolbmuid Brysselis, de sin oaidnu lei dakkár ahte sápmelaččat goddet buot návddiid ja billistit boazoguohtoneatnamiid. Čilgejin ahte mánggahápmasaš lundui gullá maid olmmošlaš kultuvra. Diehttelas EU dásis galget maid válđojuvvot vuhtii biodiversiteahttasoahtpamuša artihkkalat, mat gusket árbevirolaš dieđu ja luondugeavahusa.

Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid galget gullat sápmelaš ealáhusbargiid ja duodjáriid ja ovttasráđiid suokkardallat, mot sáhttit buoremusat dorvvastit sámiid árbevirolaš dieđu boahttevaš buolvvaide. Árbevirolaš dieđu guddet árbevirolaš sámi ealáhusat, sámegealla ja sámi duodjeárbevierru. Árbevirolaš diehtu ii seaillo go anus, aivve seamma ládje go sámegeallanai seailu dušše hupmamiin ja dan geavahemiin. Árbevirolaš diehtu ii seaillo historjjá girjjiin dehe museain. Sámi boazodoalus árbevirolaš diehtu albmana dehege boahdá ovdan ee. boazobargovieruin, sámegealla boazodoaloterminologijjas, iešguđet jagiáiggiid luonddubirrasa dovdamis, bohccuid dovdamis luonddus ja muđuid, bohccuid vuohhtimis ja guora-deamis, dálkedovdamušas, dadjat juo ollislaš dehege holisttalaš boazobarggu máhttinvuogádagas. Suomas boazodoalu árbevirolaš diehtu ii leat dorvvastuvvon. Suoma sierralágain ii dovddastuvvo sámi boazodoallu ja sámi boazodoalu doarjun. Sámi boazodoalu ruđalaš gánnáhahttivuohta leanai heittot. Nuorain eai dáhtto vuolgit ealáhussii ja ealáhusa sisa lea váttis beassat aiddo ruđalaš gánnáhahttivuođa geažil. Das čuovvu, ahte sámi boazodoalu árbevirolaš vuohki sirdit dieđu boarrásit buolvvain nuorabuidda lea hedjoneame. Láddelaš skuvllat eai heive sápmelaš boazobarggu oahtpamepmái, dan oahtpá buoremusat siiddas.

Sámi duodjeárbevierru lea čatnagasas árbevirolaš ealáhusaide. Suomas anáraš- ja nuortalašsámi duodjeárbevierru lea hui uhkivuloš. Anáraš- ja nuortalaš guovlluin duodjeárbevieru ollislaš máhttit leat dušše moattis ja dát duodjára leat juo vuoras olbmot. Sámi duoji árbevirolaš máhttu sirdása duddjoma mielde ja dieđusge válmmaš dujjiin, sámegealla mielde, ávnnas-dovdamuša mielde mat bohtet luonddus, ealliin ja earenoamážit bohccos.

Suoma bealde buncarákkisin lea sámi duodjeárbevieru boasttogeavahus turismaealáhusas ja árbevirolaš dieđu badjelgeahččan ja norddasteapmi. Sámediggi válmmaštallá ovttasráđiid Sámi duodje-servviin rávvagiid sámi duodjeárbevieru suodjaleami várás. Sámi duoji ii oahtpahuvo dárbaheassii olu skuvllas iige láddelaš skuvlavuogádat dorvvas sámi duoji sajádaga. Dál mis Suomas skuvlejuvvo min kultuvrra váimmus, sámi duodjeárbevierru ámmáskuvllas dehege joatkkaskuvllas, eanasin suopmelaččaide. Dilli ii sáhte joatkahuvvat seammalágánin. Sámi duoji dárbbaha servodaga doarjaga seamma ládje go sámi boazodoallu. Dáid sámi kultuvrra dehálaš oassesurggiid galggalii oahtpahit sámi kulturárbevieru mielde, máhttu galggalii fievrriiduvvot áhčis ja eatnis mánáide ja oba soga doarjagiin. Sámi duodjeárbevieru dorvvasteapmi lea mu mielas ášši, masa galgá bidjat deattu davviriikkalaš sámi konvenšuvnna joatkkaráddádallan-barggus ja sámedikkiid gaskavuoda ovttasbarggus.

Sámi duoji ja sámi ealáhusaid ja dain earenoamážit boazodoalu sirdin boahtte buolvvaide ja máhtu oahtpan lea eallinagi proseassa ja sámi sosiála vuogádaga oassi. Sámi árbevirolaš diehtu lea sámi kultuvrra ollislaš oassi. Jos váldá ovdamearkan biodiversiteahttasoahtpamušas suddjejuvvon álgoálbmogiid dieđu meahcis ja luonddubirrasis, de dan gal lea váttis earuhit eará árbevirolaš dieđus, go sámi kultuvrahan lea čatnagasas lundui.

Sámegeiela várjaleapmi gullá maid sámi árbevirolaš dieđu suodjaleapmái, muhto ii datge leat dárba-hassii. Sámegeielas galget leat lunddolaš geavahanbirrasat kultuvrra mielde, muđuid sámegeiela sisk-káldas árbevirolaš diehtu geahnohuvvá. Sápmelaččaid eretmuotkun árbevirolaš orrun-guovlluineaset bidjá uhki vuollái sámi kultuvrra ja árbevirolaš dieđu seailuma. Mis lea Suoma bealde álgán sámi giellaealáskahttinprográmma válmmaštallan. Prográmma lea hui dehálaš ja dan mielde (vai galggaliigo dadjat doaivvu mielde) sáhttit dorvvastit giellabeassedoaimma olles riikkas ja maiddá sámegeiela oahpahusa oba riikkas.

Mus lea stuora fuolla das, váldojuvvogo sámi giellaealáskahttinprográmmas vuhtii sámi árbevirolaš diehtu ja dan dorvvasteapmi ja mii dáhpá-huvvá daidda sápmelaš buolvvaide, geat orrot sámiid ruovttuguovllu olggobealde ja geat guossástallet sámiid ruovttuguovllus dušše luomuin ja oahpás-nuvvet dušše dalle sámi árbevirolaš ealáhusaide ja sámi luonddubirrasii. Suomas 70 % vuollel skuvlaahkásaš mánáin orrot sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Jos eat sáhte dorvvastit sámi ealáhusaid gánnáhahttivuođa ja sámi ruovttuguovllu ealaskasvuoda dát mearri sáhttá vel stuorrut ja sámi kultuvrra boahhteáigi šaddá vel eanet vára vuollái. Min kultuvrralaš diehtu, maid min máddárat leat sirdán midjiide geahnohuvvá ja ealli sámi kultuvra asehuvvá.

Maid galggalii bargat? Mávssolaččamus lea mu mielas oažžut dorvvu sámi ealáhusaid gánnáhahti-vuhtii, ealáhusaiguin bargamii ja dieđusge dorvvastit maid oahpahusa, mii dáhpáhuvvá min kultu- vrra mielde. Sámi ealáhusat dárbbahit iežaset doarjjavuogádaga ja oba oahpahusvuogádat galggalii gárgehuvvot sámi kultuvrra mielde vuodđoskuvlla rájes gitta universi-teahttaoahpahussii. Sámi uni- versiteahtta-fidnu čoavddálii sámi kultuvrra miel universiteahttaoahpu. Dasa lassin galggalii čoavdit, ahte vuodđoskuvlla ja ámmáskuvllaid oahpahasas váldojuvvo maid mielde oahpahas sámi kultuvrra mielde. Sámi vuodđooahpahussii galgá ráhkaduvvot iežas plána oahppagirjjiidisguin sámi kultuvrra mielde. Sámi duodji galgá leat mielde oahpahasas ja servoša vuoras olbmuid dieđut ja máhtut galggale váldojuvvot vuhtii oahpahasas. Ámmáskuvlemis galgá sámi ealáhusaid oahpa- husas sirdásit ain eanet oahpposoahpamušskuvlemii, dehege skuvlejupmái sámi kultuvrra mielde, mas oahppit leat ealáhusbargiid mielde oahppame ealáhusa.

Sámi eatnama eanangeavahusa stivremis galggalii sirdásit doahttalit Akwé: Kon rávvagiid, daningo dat addet vugiid váldit vuhtii sámi árbevirolaš dieđu dárbbuid ja eastadit vahátlaš váikkuhusaid sámi kultuvrii. Maiddá sámedikkít ja sámi parlamentáralaš ráddi galget bargat sámi árbevirolaš dieđu suddjema buorin. Mii galgat bastit konkretiseret, maid oaivvildit árbevirolaš dieđuin ja mot dan galgá praktihkas suodjalit ja addit dasa dorvvu. Árbevirolaš diehtu galgá váldojuvvot vuhtii čadamanni prinsihppan buot min doaimmas ja beroštumiid goziheamis.

Lea dehálaš, ahte sápmelaččat oassálastet riikkaidgaskasaš árbevirolaš dieđu mearrádusdahkamii álgoálbmotjulggastusa mielde iežaset álbmotválljen orgánaid bakte. Doaibma galgá maid leat čadačuovgi ja rabas. Sápmelaččat galget sáhttit diehtit, gos mii ovddastit sápmelaččaid ja makkár áššit ovddiduvvojit. Eat sáhte ovddastit sámi álbmoga ovttaskas olmmožin, muhto nu ahte gullat ja leat vuorrováikkuhusas sierra čanusjoavkkuiguin, dehálepmosat dain leat sámi ealáhusaiguin bargit ja duodjáriid organisašuvnnat ja servošat.

Guhkit áigge ulbmilin sáhtálii leat Sámi parlamentáralaš ráđi oktasaš árbevirolaš dieđu suodjalanguovddáža vuodđudeapmi, mii koordinerelii ja ovddidivččii SPR:a oassálastima riikkaidgaskasaš dásis árbevirolaš dieđu mearrádusdahkamii sihke koordinerelii golmma riikka sámedikkiid ja Ruošša sámi organisašuvnnaid ovttasbarggu árbevirolaš dieđu suodjaleami várás. Miihan leat álbmot njealji riikka viidodagas, muhto diktít stáhtaid rájiid bearehaga njoazidit ovttas- bargomet.

Giitu beroštumis!